

Jan Biederman: *Organizace a vybavení vojska v 15. století: paralelní vývoj ve Francii, Burgundsku a střední Evropě*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta – Ústav českých dějin 2015. 239 stran.

Disertace Jana Biedermana je prací, kterou české dějepisectví potřebovalo. Uvádí totiž na základě důsledné komparace do širších evropských souvislostí husitské (přesněji české) vojenství 15. století, považované dlouhodobě částí domácích badatelů za jedinečné, výjimečné a progresivní, ať již pokud jde o složení, organizaci a výzbroj vojska i o taktiku, založenou na využití bojových vozů. Autor se rozhodl všechny tyto aspekty prověřit srovnáním české situace s poměry ve Francii a v někdejší Burgundsku, zahrnujícím i oblasti nynějšího Beneluxu. Byla to volba neobyčejně šťastná, podmíněná nejen autorovými jazykovými znalostmi, ale také dějinnou realitou. Zatímco v českých zemích probíhaly dvě fáze husitských válek (1419 – 1436; 1467 – 1478 – v časovém vymezení se tu s Biedermannem nepatrně rozcházejí), Francie a Burgundsko byly aktéry tzv. stoleté války (jejíž součástí tvořila i válka mezi armagnacy a Burgundčany), přičemž samotná Francie prožila ve druhé polovině 15. věku ještě další ozbrojené konflikty (válka o obecné dobré, burgundská válka, tzv. bláznivá válka), časově se takřka kryjící s druhou husitskou válkou. Terén pro komparaci je tak připraven téměř příkladně, přestože se české a francouzsko-burgundské události (odhlédneme-li od diplomatických aktivit a víceméně sporadických interpersonálních kontaktů) neprolínaly. Vzdor tomuto konstatování, nesrovnává autor dva zcela rozdílné světy (civilizačně tvořily všechny sledované oblasti součást západokřesťanského civilizačního okruhu, byť jedna ležela v jeho centru a druhá víceméně na východním okraji), neboť do svého pojetí začlenil i situaci v německých zemích, exponovaných jak v husitských válkách, tak v konfliktech na západním a severozápadním pomezí Svaté říše římské. Stranou neponechal severní Itálii (zejména středisko vyspělé zbrojní výroby v Miláně) a jeho pozornosti zákonitě neunikly ani Polsko a zvláště Uhry, po celé 15. století poměrně úzce spjaté (politicky i vojensky) s děním na teritoriu Koruny české. Tolik základní geografický rámec.

Stěžejní problém komparace tkvěl v jazykové rovině. Není žádným tajemstvím, že právě pojmenování zbraní a zbroje v jazycích pozdně středověké Evropy představuje obtížný badatelský oříšek, zvláště u vědomí četných nářečních rozdílů i skutečnosti, že přesná terminologie v dnešním slova smyslu neexistovala a v pramenech se často setkáváme s pouhými enumeracemi. Tyto výčty přitom nejednou zahrnují synonyma ve snaze pojmenovat skutečnost co nejuplněji. To je ovšem jev obecný, který se netýká pouze vojenského názvosloví, nýbrž i dalších sfér tehdejšího života, včetně pojmenování potravin, dopravních prostředků, ba i typů koní (mimo jiné badatelského evergreenu posledních desetiletí), vesměs fenoménů, jež hrají v Biedermanově výkladu významnou úlohu. I v přístupu k řešení těchto problémů musím vyslovit autorovi absolutorium, neboť se rozhodl pro jedinou schůdnou cestu, tj. důsledné srovnávání pojmů na bázi střední francouzštiny,

hornoněmčiny (respektive jejich dialektů) a pochopitelně i staré češtiny a středověké latiny. Pouze tato filologická metoda (včetně nezbytné sémantické analýzy) může (pochopitelně v kombinaci s důvěrnou znalostí trojrozměrných předmětů i dalších reálií) přinést adekvátní výsledky. K Biedermanovým nepochybným přednostem patří osobní zkušenost. O středověkých zbraních a zbroji nejen čte, ale také s nimi i s jejich replikami pracuje. Do 15. století sice nikdo (ani členové skupin historického šermu) sice již nevstoupí, ale snaha o co nejvěrnější nápodobu má svůj půvab a umožňuje si uvědomit skutečnosti a souvislosti, jež pouhý teoretik snadno opomene.

Látku své práce autor rozdělil do pěti velkých kapitol, v nichž systematicky pojednává o potravinách a zásobování vojska, o zbrojní výrobě a vystrojování (s podkapitolami o výzbroji pro kontaktní boj, o ochranné zbroji, o metacích osobních zbraních), dále o palných zbraních, střelném prachu a municii i o dopravě. Všemu předchází stručná charakteristika organizace pozdně středověkých vojsk. Jak vidno, disertace se nezaměřuje úzce na problematiku zbraní a zbroje, nýbrž v ohnisku jejího zájmu se ocitají i záležitosti logistické, občas se navíc setkáme i s přesahem do dobové mentality. To je v porovnání se staršími přístupy chvályhodný posun. Výsledkem takto koncipovaného ambiciózního výzkumu má být syntetický přehled, jenž, řečeno Biedermannovými slovy, „umožňuje na jedné straně zaznamenat obecné trendy a jevy, společné všem komparovaným oblastem, a na straně druhé dovoluje poukázat na dílčí regionální specifika jednotlivých oblastí, jež v ostatních regionech neměla obdoby.“ Tento cíl zůstává ovšem poněkud vzdálený, neboť deskripce a rozbory zastínily v práci syntetizující pohled. To však nemyslím jako výtka. Každá disertační práce v našem oboru musí vycházet z analýz rozsáhlého pramenného materiálu. Syntéza bývá až nadstavbou, následující v další etapě vědeckého snažení.

To, co Biederman přináší, namnoze zaslouží ocenění. Týká se to již kapitoly o trendech v organizaci pozdně středověkých vojsk. Cenné jsou například údaje o počtu francouzských a burgundských stálých vojsk, takzvaných *ordonančních kompanií* (zamlčeně odsouvající do říše fantazie nadsazená čísla), konstatování početního rozdílu v tradiční nejnižší organizační jednotce (kopí) i zjištění, že západoevropské prostředí, disponující v dostatečné míře těžkou jízdou, nemělo důvod přecházet k taktice vozové hradby. Rozdíly mezi západoevropským a středoevropským prostředím pochopitelně existovaly rovněž ve stravovacích návycích, což se částečně promítlo i do zásobování vojska potravinami. Zásobování mělo v podstatě čtyři podoby, přičemž tři z nich byly *lege artis* (vyžádané, dobrovolné, smluvní). Čtvrté a značně rozšířené bylo zásobování násilné, v podmínkách pozdně středověkých válek velmi běžné, byť vojenskými řády a úředními výnosy zakazované, neboť vedlo k oslabení morálky a poškozovalo civilní obyvatelstvo. Popravdě řečeno (a Biederman to dobře ví), byla hranice mezi nenásilným a násilným zásobováním značně rozmytá. Dokládá to například vžitá praxe holdů, jež mívaly zlistiněný, tj. oficiální ráz. Přesto není pochyb, že šlo o násilné vymáhání dávek, srovnatelné s výpalným nebo výkupným. V tomto případě mohl autor výtěžit z českých pramenů přece jen více, neboť na tíživý problém holdů upozorňovalo usnesení

Svatohavelského sněmu ze dne 1. listopadu 1423, o rok mladší úmluvy zdické, dále texty Petra Chelčického, nehledě na množství holdovních (holdovacích) listů, které máme k dispozici a jež prozrazují počínání posádek nejedné hradní pevnosti, a to i v mírových časech. Poněkud opatrnější bych byl rovněž v tvrzení, že vojsko neživila země, respektive válka. Velké husitské rejsy do Slezska a především do Uher, uskutečněné polními vojsky zvláště v letech 1431 a 1433, tento názor oslabují. S chutí jsem si přečetl pasáže o složení stravy a jejím přidělu. I tady ale musím vyslovit výhradu. Jistě je možné, že vojáci při enormním fyzickém zatížení dostávali po několik dní 1,5 kg masa denně. Celoročně však taková spotřeba nebyla možná, neboť by (po odečtení postních dnů) činila více než 200 kg na osobu, což je vysoko nad hranicí fyziologické únosnosti (cca 120 kg masa na osobu ročně). Pro srovnání: nynější spotřeba masa v ČR se pohybuje mezi 50-80 kg, v pozdně středověkých německých oblastech kolísala mezi 80 – 120 kg, zatímco v jižní Itálii oscilovala kolem 30 kg.

Ústřední kapitolu disertace tvoří pátá kapitola, věnovaná zbrojní výrobě a vystrojování. Je nesena v převážně technickém kódu, který v sobě propojuje znalosti přírodních věd, archeologie, hmotné kultury a muzeologie s takřka sběratelskou poučeností i s již výše uvedenou filologickou metodou. Přiznám se, že k technickým záležitostem postrádám vztah a nezbyvá mi než Biedermanovi věřit. Přesto si neodpustím poznámku, že mi v literatuře o výrobě železa v českých zemích chybějí práce Jiřího Majera, Gustava Hofmanna a Jana Kořana. Naopak mě autor potěšil svými překlady Hanse Sachse a poznatkem, že se dá hrubý výkovek mečové čepele z polotovaru vyrobit za 8 hodin práce. Z obecně historického hlediska je nepopíratelné, že se právě tato část disertace stane vyhledávaným zdrojem údajů o pojmenování, tvarech i funkcích jednotlivých typů zbraní, pojednávaných v kontextu s dobovou zbrojní výrobou. Už několik let vedu s jednou váženou kolegyní spor o to, jak vypadala prošívanice, respektive tlustý kabát. Naštěstí mi Jan Biederman, aniž to tuší, dává za pravdu. Kapitola o obchodování se zbrojním materiálem vlastně rekapituluje stávající znalosti a opětovně dokládá význam Norimberka pro české země, z nichž se vyvážely nože, pavězy a tisové dřevo, potřebné k výrobě luků. Pokud jde o výzbroj a výstroj konstatuje autor předstih střední Evropy (a zvláště českého státu) v nástupu ručních palných zbraní před frankofonní Evropou, která poměrně dlouho (stejně jako Anglie) spoléhala na lučištníky, zatímco v českém prostředí údaje o lucích v 15. století rychle mizí. Kapitola o palných zbraních, výrobě střelného prachu a munici opět udivuje množstvím technických detailů i chvályhodnou skepsí k uvažovanému účinnému dostřelu pozdně středověkých ručnic a děl. Zároveň lze kvitovat zjištění o poměrně brzkém nástupu dělostřelectva v západoevropské oblasti, takže o prioritě husitského vojenství v tomto směru není možné mluvit.

Poněkud ulehčenou práci měl Biederman v kapitole o transportu díky rozsáhlé literatuře věnované středověkým koním. Zajisté má pravdu, když říká, že hlavními kritérii při pořízení jízdního koně, určeného k nasazení ve válce, byla cena a kvalita zvířete. Nemávejme však rukou nad barvou. Při politických aktech měla

nepopíratelný význam (viz vjezd Karla IV. do Paříže v lednu 1378), nehledě na okolnost, že křesťanský Bůh (viz Zjevení sv. Jana) i jiná božstva přijíždějí vždy na bílém koni. Také všechna zobrazení Jana Žižky z druhé poloviny 15. a z počátku 16. století jej zachycují na bělouši. Bohužel, jaké bylo technické vybavení husitského válečného vozu a jakých „výkonů“ byl schopen, jsem se znovu nedozvěděl. Prameny prostě na tyto otázky nedávají jednoznačnou a uspokojivou odpověď.

Mimořádně cenný je závěrečný slovníček militarií a souvisejících termínů. Při eventuálním publikování práce bych se přimlouval za jeho rozšíření tak, aby zahrnoval rovněž pojmy uváděné v hlavním textu.

Připomínky si neodpustím k seznamu pramenů a literatury. Některé tituly zde postrádám (např. edici Hany Pátkové *Berní rejstříky Starého Města pražského 1427 – 1434*, důležitou pro období „první“ husitské války, a výtah Aleny Hadravové z encyklopedického díla Pavla Žídka *Liber viginti arcium*, obsahujícího řadu pojmů k zbrojním řemeslům i k pojmenování zbraní a zbroje), jiné jsou uvedeny chybně či nepřesně (František Palacký nevydal ani třetí, ba ani pátý svazek ediční řady *Fontes rerum Bohemicarum*). Přitom vydané české prameny nevyužil autor vždy v odpovídající míře. Naproti tomu je třeba vyzdvihnout fruktifikaci digitálního Vokabuláře (slovníku staré češtiny), zpřístupněného elektronicky na stránkách Ústavu pro jazyk český AV ČR. V seznamu literatury, imponujícím zvládnutou francouzsky, německy i anglicky psanou produkcí, kupodivu chybí četné práce, na něž se odkazuje v poznámkách. Stylisticky a jazykově je disertace zvládnuta na solidní úrovni, autor si na nic nehraje, jeho předností je věcnost a srozumitelnost. Určité potíže mu způsobují pouze vztažná zájmena a psaní vlastních jmen. Pro eventuální tištěnou podobu považuji za bezpodmínečné zařazení obrazového materiálu, který by, alespoň pokud možno, nekopíroval knihy Klučinovy, ale spíše těžil z rukopisů typu *Bellifortis*, *Liber de arte bellica* a kodexů francouzské provenience. Biederman ostatně na tyto prameny často odkazuje.

I když drobných poznámek bych měl více, za všechny uvedu toliko tři. První má charakter otázky. Opravdu pochází Hájkův vojenský řád v zachovaném znění z poloviny 15. století, když se vztahuje k obležení hradu Skála roku 1413? Druhá má pojmoslovný ráz. Autor překvapivě operuje souslovím *spanilá jízda*, ač v pramenech tak figuruje jedna jediná výprava (tažení spojených husitských vošk na přelomu let 1429/1430), přičemž, jak doložila Alena M. Černá, má toto označení význam jízdy holdovní (ve smyslu podmaňovací), a to vcelku zákonitě, vzhledem k vybranému výpalnému. Třetí se vztahuje k údajné Žižkově uherské výpravě. Ani ve spolupráci se slovenskými historiky se mi nepodařilo zjistit v pramenech uherské provenience doklad o jejím konání. Jazykový rozbor ukazuje, že původní text vznikl v poslední čtvrtině 15. století, nejspíše z pera českého hejtmana, který znal z vlastní zkušenosti krajinu jihozápadního Slovenska a ovládal dokonale českou taktiku, opírající se o využití válečných vozů. Jeho spis proto může oprávněně sloužit jako pramen k dějinám pozdně středověkého válečnictví.

Závěr: Zdařilou disertací, která se vyrovnala s náročným úkolem komparovat pozdně středověké vojenství ve frankofonní oblasti Evropy se středoevropskými (především českými) poměry, doporučuji s plným vědomím k obhajobě. Ve všech ohledech nepochybně splňuje požadavky kladené na disertační práce. Proto navrhuji, aby uchazeč Jan Biederman prospěl.

V Praze 15. prosince 2015

prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc.